

Mahlasnâmelerde Genç Şairlere Öğütler

Poetical Recommendations of Mahlasnâmes

Adnan UZUN*

Öz

Divan şiiri geleneğinde mahlas kullanımı önemli bir yer tutar. Mahlaslar bizzat şair tarafından belirlenebildiği gibi şaire onun yetişmesinde etkisi olan kişilerce de verilebilir. Şairin karakterini duygu ve düşünce dünyasını yansıtan imza niteliğindeki bu takma adların usta şairler tarafından yeni yetişmekte olan şairlere verilmesi üzerine Mahlasnâme adlı manzumeler kaleme alınmıştır. Bu çalışmada ağırlıklı olarak Hoca Neş'et ve Kırımlı Ebubekir Rif'at Efendinin Mahlasnâmeleri incelenerek, genç şairlere yapılan tavsiyelerden dönemin şiir sanatı anlayışı tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre Mahlasnâmelerde vurgulanan düşünceleri; ilim ve irfan sahibi olmanın önemi, ilimsiz şiirin temelsiz olacağı; genç şairlerin şiir geleneğini temsil eden usta şairleri örnek almaları; boş sözden, hiciv ve hezeliyattan uzak durmaları; özgün eserler vermeleri, taklitten sakınmaları; sanat değeri olan eser vermeleri; şiirde manaya önem vermeleri; yalnızca şiire değil nesre de ehemmiyet vermeleri şeklinde sıralayabiliriz. Yazdığı Mahlasnâmelerle meşhur Hoca Neş'et bütün bunların yanında genç şairlere naat yazmalarını tavsiye eder. Mahlasnâmeler dönemin ve bu türde eser veren şairlerin sanat anlayışlarını tespitte önemli belge niteliğindedir.

Anahtar Kelimeler: Mahlasnâme, Mahlas, Usta şair, Genç şair, Divan şiiri

Abstract

The use of "pseudonym (mahlas)" has an important place in the tradition of divan poetry. Pseudonyms can be determined by the poet himself, or they can be given to the poet by people who have an influence on his upbringing. The poems named "Mahlasnâme" were written after these pseudonyms, which are signatures reflecting the poet's character and his world of feeling and thought, were given to the newly emerging poets by the master poets. This study tries to examine the pseudonyms and poetic understanding of the period through the recommendations given to young poets. Accordingly, in the Mahlasnâmes, it is emphasized the importance of having knowledge and wisdom, since poetry without science would be baseless. Also, it is suggested that taking master poets representing the poetry tradition as an example; avoiding empty talk, satire, and delusion; producing original, artistically valuable Works and avoiding imitation; prioritizing the meaning of poetry and giving importance to writing not only poems but also prose. Also, Hodja Neş'et, famous for his pseudonym, advises young poets to write eulogies for the prophet (naat).

Keywords: Mahlasnâme, mahlas, master poet, young poet, divan poetry

* Dr. Öğr. Üyesi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, auzun@bandirma.edu.tr
ORCID: 0000-0002-2822-9697

1. Giriş

Mahlas, “halas: tehlikeden kurtulmak” kelimesinden türetilmiş; “şairlerin manzum eserlerinde kullandıkları takma ad; bir kimsenin ismine eklenen ikinci isim; halas olunacak, kurtuluşa erilecek yer, sığınmak, melce” gibi anlamlar taşıyan Arapça bir kelimedir (Devellioğlu 2002: 567). İstilah olarak mahlas tabiri klasik Türk edebiyatı şairlerinin şiirlerinde kullandıkları takma ad için kullanılır. Mahlas, şiirlerin diğer şairlerin şiirleriyle karışmasını önler. Daha çok iki veya üç heceli kelimelerden meydana getirilir. Üç hecelik mahlaslarda hecelerden biri kısa olur. Bunun nedeni, kelimedeki aruzun her kalıbına uyum gösterebilecek bir kıvraklığın bulunmasıdır. Mahlaslar genellikle şairin mizacına uygun olarak seçilir (Pala 2004:294-295).

Mahlasnâme, Arapça kökenli, “mahlas” ve Farsça kökenli “name: yazılı şey, mektup, risale, kitap” kelimeleri ile meydana getirilmiş birleşik isim şeklinde Farsça bir terimdir. Terim olarak; meşhur bir şair tarafından yeni yetişmekte olan bir şaire mahlas verilmesi münasebetiyle yazılan manzumeleri ifade eder. “Mahlas beyti; mahlas hane” (gazelerde şairin adı bulunan beyit), “tahallüs” (şiirde mahlas kullanma), “hüsni tahallüs” (mahlasın yalnız lafzını değil, manasını da murad etme) terimleri de bu anlam çerçevesinde oluşmuş ve divan şiiri geleneğinde kullanılan tabirlerdir (Devellioğlu 2002: 567; http://lugatim.com/s/MAHLAS_ (07.07.2021). Tahirül Mevlevi, Mahlasnâmeyi; “Üstat bir şair tarafından yetişmekte olan bir şaire mahlas verildiğine dair o üstat tarafından yazılan manzume” olarak tanımlar (1973: 94).

Mahlasnâme teriminin yapısına ve ortaya çıkışına baktığımızda, şiir yazmaya yeni başlayan birisine üstat olarak saygı duyulan bir şair tarafından veya şairin yetişmesinde emeği olan kişilerce mahlas verildiğinde kaleme alınan manzumeler için kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Klasik Türk şiiri, güçlü bir gelenek şiiridir; belli bir anlayışla, İslam medeniyeti ve kültürünün yayıldığı geniş bir coğrafyada, kendine has kurallar dâhilinde varlığını asırlarca sürdürmüştür. Arap ve İran edebiyatlarının bu şiir geleneğinin oluşmasında önemli tesiri olmuştur. Mahlas kullanma geleneği her iki edebiyat anlayışında da var olmakla ve klasik Türk edebiyatı şairlerine örneklik teşkil etmekle beraber; Türk topluluklarının ad verme veya ad alma geleneğinin de mahlas kullanma anlayışının tezahüründe etkili olduğu düşünülebilir. Zira Türk halk edebiyatı geleneği içerisinde tapşırma olarak nitelendirilen şiir söyleme geleneğine has müstear isim kullanma ile divan şiiri geleneğindeki mahlas kullanma benzerlik göstermektedir.

Mahlaslar, sözlü şiir geleneği içerisinde şairin bir nevi imzası olması yönüyle önemlidir. Sadece sözlü gelenekte değil yazılı gelenekte de önemlidir. Nitekim eksik divan nüshalarında veya çeşitli şiir mecmualarındaki şiirlerin hangi şaire ait olduğunu anlamak, kullanılan mahlaslarla mümkündür. Nedim, şiirinin kendine haslığı konusunda iddialıdır:

Ma‘lûmdur benim sühanım mahlas istemez

Fark eyler anı şehrimizin nükte-dânları (Macit 2017: 272)

Nedim'in beytinden de anlaşılacağı gibi mahlaslar, genellikle şairlerin karakteri, ruh ve duygu dünyası, irade ve zevkleri doğrultusunda kendileri tarafından belirlenir ve kullanılır. Şairin şahsı ve sanatıyla ilgili hususiyetlerini yansıtmaya yanında mahlasların nazma uygun, vezni ve ahengi bozmayacak tarzda olması gerekir.

Mahlas edinme geleneği içerisinde yeni yetişmekte olan şairleri şiire teşvik etmek, onları cesaretlendirmek için bazen babaları bazen de usta şairler veya hocaları tarafından mahlas

verildiği de karşılaşılan bir durumdur. Manzum olarak tertip edilen ve şair namzedinin övüldüğü, ona şiir sanatıyla ilgili çeşitli öğütlerin verildiği Mahlasnâmeler bu geleneğin en önemli belgeleridir.

Mahlasnâmelerin belli bir nazım şekli bulunmaz, içerik ve şekil olarak çeşitlilik gösterirler. Gerek içerik gerekse mahlası verilen şaire yapılan övgü içeren yönü ile kasidelere benzerler. Fakat amaç açısından kasidelerden ayrılırlar. Mahlasnâmeler sadece kaside ve gazel değil, kıt'a nazım biçiminde de yazılırlar. Ayrıca mahlasnâmelerde mahlasnâmeyi yazan şairin, mahlas verdiği genç şaire övgü dolu sözler sarf ettiğine şahit olmaktadır (Genç 2006: 317).

Klasik Türk edebiyatında on sekizinci yüzyılın ikinci yarısında yaşayan, aralarında Şeyh Gâlib'in de bulunduğu, yetiştirmiş olduğu pek çok şair talebesi bulunan Hoca Neş'et (1735-1807), bu alanda yazdığı manzumeleriyle şöhret bulmuştur.

2. Mahlasnâmelerde Şairlere Öğütler

Mahlasnâmeler, edebiyatımız açısından önemli bir yere sahiptir. Bunlardan en kayda değer Mahlasnâme yazarlarının genç şairlere şiir sanatıyla ilgili verdikleri öğütlerdir. Bu öğütler yazarın, dolayısıyla dönemin sanat anlayışını, örnek olarak gösterdiği diğer şairlerle ilgili düşüncelerini anlamada bizlere ışık tutar. Çünkü zaman içerisinde toplumumuzun kültür, sanat, medeniyet, estetik zevk gibi pek çok alanda yaşadığı değişim, şiir sanatı alanındaki anlayışta ve edebî zevkte köklü farklılaşmalara yol açmıştır. Bugünkü anlayışla ve değerlerle geçmiş anlamak araştırmacıyı doğru bilgi ve kanaate ulaştırmayabilir. Geçmiş ancak kendi içinde incelenerek anlaşılabilir değerlendirilebilir. Bunun için de geçmişe ait, dönemin zevk ve anlayışını, duyusunu gösterir bilgi ve belgelere ihtiyaç vardır. Mahlasnâmeler yazıldığı çağın anlayışına ve düşüncesine tarzına ışık tutacak bilgiler içermektedir.

Çalışmamızın konusunu da temelde Hoca Neş'et ve Kırımlı Ebubekir Rif'at Efendi'nin Mahlasnâmelerinden hareketle dönemin poetik anlayışını açığa çıkaracak ifadelerin tespiti ve değerlendirmesi oluşturmaktadır. Dolayısıyla çalışmada, Mahlasnâmelerin bütünü değil de girizgâh olarak adlandırabileceğimiz mahlas verme bölümü ile genç şairlere öğüt maksadıyla tertip edilmiş beyitleri ele alıp inceleme ve değerlendirme yoluna gidilmiştir.

Mahlas verme bölümü, genç şaire uygun görülen mahlasın belirtildiği ve şairin tebrik edildiği, değişik sayılarda beyitlerden oluşan bölümdür. Hoca Neş'et, Hanîf Efendi'deki şiir söyleme kabiliyetini görüp genç şairi tebrik ve takdir etmek için dilini elmastan bir kaleme dönüştürdüğünü belirtmiştir. Ayrıca ona Hanîf mahlasını vererek "hanîf" kelimesinin anlamı bağlamında İslam dairesi içinde sağlam bir iman ile hatalardan ve günahlardan uzak durmasını ve şiirlerini de bu veçhile kaleme almasını salık vermiştir:

Görüp âyîne-i zâtında üstâd
Cemâl-i hüsn-i tab'ın oldu dil-şâd
Zebânın eyleyüp elmâs-hâme
İder nakş-ı nigîn bu resme nâme
Kılup mahlas ile zî-şân şânun
Hanîf olsun didi şöhret-nişânun

İdüp tebrîkine bir hil‘at ilbâs
Murassa‘-pend ile yek-pâre elmâs (Oğraş 1991: 61-62)

“Mahlasnâme-i Şehîd Efendi Der-Zımn-ı Hazret-i Ali Kerremallâhu Vechehu” başlığıyla yazılan naatte Hoca Neş‘et, Şehîd Efendi‘ye, Hazret-i Ali‘nin soyundan geldiğini göz önüne alarak Şehîd mahlasını takdir etmiştir. Ayrıca genç şairin şiir sahasındaki cesaretini ve yeteneğini fark eden usta şair, yiğitlik timsali peygamber damadı Ali ile ayrı bir münasebet kurar:

Oldukda bu yolda böyle ser-bâz
Mahlas ile oldı şöyle mümtâz
Didüm ki **Şehîd** nâmun olsun
Şânunla cihân u cân tolsun
Ey gevher-i kân-ı Âl-i Hayder
Nâzik-püser-i (Cenâb-ı)Şebber (Oğraş 1991: 66)

On dokuzuncu yüzyıl şairlerinden Kıvrımlı Ebubekir Rif‘at Efendi, oğlu Musa Efendi için, “Mahlasnâme Der-Hakk-ı Mahdûm-ı Sâhib-i Dîvân” adıyla mesnevi tarzıyla yazdığı Mahlasnâmede, mahlasının anlamına uygun şiirler yazması temennisiyle saflık, arılık, halis olma durumu gibi anlamlara gelen Safvetî mahlasını uygun görür. Kaynaklarda da adı, Safvetî Mûsâ Paşa olarak geçer (Uzun 2015: 4).

Sana çün Safvetîdir mahlas-ı pâk
Safâ-yı nazm u nesri eyle idrâk
Sözüm tut âdem ol ey râhat-ı cân
Peder bulsun seninle Rif‘at u şân (Divan-ı Rif‘at 1254: 49)

Rif‘at Efendi, şair olmasını temenni ettiği evladından yalnızca iyi bir edip olmasını istemez. Aynı zamanda edep ve ahlak bakımından da örnek teşkil edecek bir kişi olarak yetişmesini; inanç ve amellerinde Kur‘an‘dan ve Hz. Muhammed‘in gösterdiği istikametten ayrılmamasını öğütler. Şaire göre bir sanatçıyı kıymetli kılan sadece eserleri değildir, belli ilkeler çerçevesinde sanatını icra etmek yetmez. Bunun yanında sağlam bir karakter, iyi bir ahlak ve inançlarına bağlılık da gerekir:

‘Amelde i‘tikâdında selîm ol
Kitâb ü sünnete uy müstakîm ol (Divan-ı Rif‘at 1254: 49)

Bursalı şair Eşref Paşa, Namık Kemal için yazdığı “Kıt‘a-i Tahlîsiye” başlıklı manzumede İslam‘ın ilk dönem meşhur şairlerinden olan Lebîd‘e (Tülücü 2003:121-122) benzettiği Namık Kemal‘le ilgili müspet değerlendirmeler yaptıktan sonra mahlasını “kâtip, yazıcı, yazar” anlamlarına gelen Nâmık olarak takdir ettiğini belirtir:

Zihî ki kesb-i kemâlâta bezl-i himmet idüp,
Lebîd-i tab‘ına yâr oldı bîkr-i fikr-i dakik
.....
Kabûl kıldı tevâzu‘la nutk-ı nâ-çîzim
İdince zâtına Nâmık tahallusun teşvîk (Yıldırım 2006: 187-188)

Hoca Neş'et, kullanılan mahlasın mümtaz eserlerin meydana getirilmesinde etkisi olduğunu düşünür. Zira şairler, imza mahiyetindeki kullandıkları mahlaslarla tanınır, bilinir ve şöhret bulurlar. Başarılı ve güzel tertip edilmiş bir eser, kötü mahlasın gölgesinde kalabilir:

Ola mümtâz diyü mahlas ile her eseri
Didi üstâdı olan Neş'et-i kemter-ahkar

Mahlas-ı ma'rifetün ola Mehemed Pertev
Gûş idenler ola meymûn u mübârek didiler (Oğraş 1991: 73)

Şeyh Gâlib'in üstadı durumunda olan Neş'et, Gâlib'teki yeteneği görür, kabiliyetinin gecenin karanlığındaki yıldızlar, gündüzü aydınlatan güneş gibi ayan beyan ortada olduğunu belirtir. Cennet hazinelerinin seçkin mücevherine benzettiği sanatını övücü ifadelerden sonra üstatların dilinden duyduğu Es'ad mahlasını verir:

Gördükde kemâl-i şeref-i gevher-i zâtın
Envâr-ı sa'âdet ile meşhûr u 'ayândır

Neş'et didi pîrân zebânından idüp gûş
Mahlas ana Es'ad ne sa'âdet bu ne şândır

Bî-hadd ise gerdûnda n'ola kevkeb-i Es'ad
Gör mihr-i cihân-tâbı ne vech ile 'ayândır

Bu tuhfe ile kıldı hemân mahlası tebrik
Ol tuhfe ki nâdîde-i gencûr-ı cinândır (Oğraş 1991: 100-101)

Şeyh Gâlib, dönemin "Esad" isimli şairleriyle karıştırılmaması için daha sonra "Galib" mahlasını kullanmaya başladı. Bunun yanında -az da olsa- iki ismin birlikte yer aldığı "Esad Gâlib" şeklinde kullanım da karşımıza çıkmaktadır.

Âşık Çelebi, dünyada aşk ocağı olduğunu, aşk ehlinin kandilini onun ateşinden tutuşturduğunu; efsaneleşen hikâyesinden efsun (büyüleyici bir sayfa) okuduğunda bütün aşk kahramanlarının kendini kaybedeceğini ifade eder. Manzumenin devamında; mahlas ifade eden sözlerinin kısmeti pervaneyi yakan semender ateşi olduğunu; çektiği sevdanın onu efsanevi bir kuş olan kaknûs gibi yakması durumunda külünden nice Şeydâ'ların peyda olacağını belirterek kendi sanatını, sanatının etkisini, eserlerindeki manayı övdükten sonra genç şaire Şeydâ mahlasını verir. Aynı zamanda kendisinin de sayısız şairler yetiştirdiğini ifade eder:

Benem şimdi cihânda 'aşk ocağı
Yakar 'aşk ehli odumdan çerâğı

Fesânemden okursam ben bir efsun
Nice Ferhâd u Vâmık ola Mecnûn

.....

Tahallus itdi sözüm oldı rûzî
Semender âteşi pervâne sûzî

Beni kaknûs-veş yaksa bu sevdâ
Külümden niçe Şeydâ ola peydâ

Cihânda ad ile bir ‘Âşıkam ben
Sözümde lâf yokdur sâdıkam ben (Yıldırım 2006: 185)

Şeyhülislam Yahyâ, Hz. Muhammed’i sevenleri, onun dostlarını, Murtaza adıyla da anılan peygamber damadı Ali ve soyunu övmesi tavsiyesiyle genç şaire Ali Rızâ mahlasını uygun görür:

Medh eyle habîb-i Mustafâ’yı
Ashâbını âl-i Murtazâ’yı
Geldün çü bu tengnâ-yı dehre
Mahlas ide gör ‘Ali Rızâ’yı (Kavruk ? : 498)

Usta şairler, yeni yetişmekte olan şair adaylarına sanat anlayışlarının şekillenmesinde etki edecek çeşitli nasihatlerde bulunurlar. Bu öğütler, şairin şiir yazma sergüzeşinde yol gösterici özellikler taşıdığı gibi üstatların ve dönemin sanat anlayışı, şiir söyleme geleneği hakkında fikir vermesi bakımından önem taşımaktadır.

Çalışmamızın devamında Mahlasnâmelerde şairlere dönük şiir sanatına, daha önce yaşamış veya çağdaşı şairlere dair değerlendirmeler ve öğütler içeren beyitleri inceleyerek Mahlasnâme şairinin, aynı zamanda döneminin sanat anlayışını tespitte çalışacağız.

Mahlasnâmeler incelendiğinde üstat konumundaki şairlerin, genç şairlere şiir sanatıyla ilgili olsun, kişilikleri, ahlâkları, davranış ve tutumlarıyla ilgili olsun yol gösterici çeşitli öğütler verdiklerini görmekteyiz. Çalışmamızın esasını oluşturan şiirle ilgili tavsiyelerin bulunduğu beyitler incelendiğinde, şair adaylarına verilen öğütler şu başlıklar altında karşımıza çıkmaktadır:

2.1. İlimin Önemi

Fuzûlî, divanının mukaddime kısmında; “...Zîrâ ki ilimsiz şi’r esâsı yok dîvâr kimi olur ve esâsız dîvâr gâyetle bî-i’tibâr olur...” (Akyüz vd. 1990: 14) şeklindeki beyanı ile ilimsiz şiiri temeli olmayan duvara benzetir. Temeli olmayan duvarın da itibar görmeyeceğini, dolayısıyla ilimsiz şair olunamayacağını ifade eder.

On sekizinci yüzyıl şairi Sümbülzâde Vehbî de oğluna nasihat ederken şiir sanatını ilimle süslemenin gereğini belirtir:

Şi’rini eyleye ilme tatbik
Bile mefhûm-ı ma’ânî-i dakîk (Beyzadeoğlu 1997: 57)

On dokuzuncu yüzyıl şairlerinden Kırımlı Ebubekir Rif’at Efendi, oğlu Musa Efendi için mesnevi tarzıyla yazdığı Mahlasnâmede, oğluna şiirini ilme tatbik etmesini, ilimle temellendirmesini, şiirin devamında da;

Hemân tahsîl-i ‘ilme himmet eyle
Ma’ârif kesbine pek dikkat eyle (Divan-ı Rif’at 1254: 48)

Şair, oğluna öncelikle ilim ve irfan sahibi olmak için çabalaması ve bu hususta özen göstermesi gerektiğini öğütler.

Dâye-zâde Cûdî Efendi, öğrencisi (Hoca) Neş’et’e yazdığı Mahlasnâmede ilim ve edebe rağbet etmesini takdir etmekle beraber, irfan ehliyle sohbet etmesini, onlarla vakit geçirmesini tavsiye ediyor:

Çünkü ilm ü edebe etdin edeble rağbet
Dâ'imâ sâhib-i irfân ile eyle sohbet

Gayret-i tîneti darb it eser-i eslâfa

Mahlas-ı ma'rifetin ola cihânda Neş'et (Fatîn Davud 2017: 74)

Genç şairlere yol gösterici konumda olan üstat şairler, ilim ve irfanın ehemmiyeti hususunda ısrarcıdır. Şiir, sanat da olsa, bir ilim dalı olmasa da şiirin mayasında ilim ve irfan bulunmalıdır. Aksi durumda temeli olmayan ya da çürük bir temele oturtulan yapıdan farkı kalmaz.

2.2. Arkadaş Seçimi

İnsan hayatında, kişinin yetişmesinde ve gelişiminde dostluk, arkadaşlık önemlidir; zira arkadaşlar birbirine örnektir, birbirini yönlendirir, sürükler. İyi bir arkadaş iyiye, kötü arkadaş kötüye götürür. Bu nedenle arkadaş seçiminde, dost edinmede dikkat etmek gerekir.

Arkadaş seçiminin ve dost edinmenin önemi, Hz. Muhammed'den Ebû Hüreyre'nin naklettiği aşağıdaki sözlerde de ifadesini bulmuştur:

"Kişi dostunun dini üzeredir. Bu yüzden her biriniz, kiminle dostluk ettiğine dikkat etsin."
(Tirmizi, Zühd: 45; Ebû Dâvûd, Edeb: 16).

Yine Ebû Musa'dan nakledildiğine göre, Hz. Muhammed şöyle buyurmuştur:

"İyi arkadaşla kötü arkadaş misk taşıyan kimse ile körük üfüren kimse gibidir. Misk taşıyan ya sana onu ikram eder yahut sen ondan (miski) satın alırsın ya da ondan güzel bir koku duyarsın. Körük üfüren kimse ise ya elbiseni yakar ya da ondan kötü bir koku duyarsın!" (Müslim, Birr: 146; Buhârî, Sayd: 31).

Hoca Neş'et, Hanîf Efendi için yazdığı Mahlasnâmede arkadaş seçiminin önemini öğütler;

Amân ihvân-ı 'asra olma hem-râh

Dirîgâ şâh-râh-ı menzilün çâh

Zelîhâ-yı zamân bezm-i belâdır

Bu mâ-hâzâ beşer bir ibtilâdır (Oğraş 1991: 62)

Tecribeleri usta şair, genç şaire, zamanın sıradan insanlarıyla yol arkadaşı olmamasını, onları aşmasını, daima iyiye ulaşmak için çaba göstermesini söylerken zamanın "Zelîhâların bezm"lerinde bulunmanın ona bir şey kazandırmayacağı, bilakis belâ getireceği yönünde ikazlarda bulunur. Zira her dönemin bir Zelîha'sı vardır, bunların ayartmalarına karşı teyakkuz durumunda olmak gerekir. Beyitlerden anlaşılıyor ki Hoca Neş'et, zamanındaki gençlerin durumundan pek memnun değildir.

Aşağıdaki beyitte Neş'et, Şehîd Efendi'yi çocukça hareket edip oyun, eğlenceye meyyal olmamasını söylerken (oyun, eğlence peşinde koşan) zamane gençlerine arkadaş olup da yeteneklerini ve ömrünü heba etmemesi hususunda da uyarıyor:

Tıflâne revîşle lu'b-pervâz

Ebnâ-yı zamâna olma enbâz (Oğraş 1991: 70)

Toplum nezdinde önemli görülen arkadaş seçimi, usta şairlerce genç şairlere dikkat edilmesi gereken husus olarak işaret edilmiştir. Zira kişiyi olgunlaştıran arkadaşır. Olgun arkadaş edinenler, onun etkisiyle olgun bir kişiliğe sahip olur. Sağlam kişilik de sağlam eserlerin meydana getirilmesine etki eder ve toplum arasında saygınlık kazandırır.

2.3. Eslaf Şiirini Örnek Almak

Divan şiiri geleneği, sağlam kuralları olan, İslam kültürünün yayıldığı geniş coğrafyada ve uzun zaman varlığını sürdürmüş ve etkili olmuş bir şiir anlayışına sahiptir. Şairlerin geleneğin dışına çıkmaları pek mümkün olmamıştır. Gelenek içerisinde farklı yollar ve çığırlar açanlar takdir edilmiştir.

Bunun farkında olan Hoca Neş'et, öğrencisi genç şair Mehemed Pertev'den büyük şairlerin açtığı yoldan gitmek için çaba göstermesini ister. Böyle yaptığı takdirde şöhretinin mahşere kadar devam edeceğini belirtir:

İsr-i eslâfa sülûk eylemege sa'y eyle
Yâd ola hayr ile nâm ü eserün tâ mahşer (Oğraş 1991: 73)

Usta şair, genç şaire Nef'î ve Fehîm'e (eserlerine) nazar etmesini, hiciv yolunu seçerek kendilerini felakete götürmelerinden ibret almasını; tecrübeli ve başarılı şairleri örnek aldığıında onların himmetiyle adının hüner sahiplerinin divanlarının başında yer alacağını belirtiyor:

Nef'î-i mu'cize-gû ile Fehîme nazar it
Gör ser-encâmıların kim bu 'ibret sana yiter
Himmet-i hazret-i pîrân ile nâmun şânun
Ola ser levha-i dîvânçe-i erbâb-ı hüner (Oğraş 1991: 73)

Rif'at Efendi, tecrübeli ve başarılı, geleceğe iz bırakmış sanatçıların eserlerinden faydalanılmak gerektiğini düşünür. Oğlu, genç şair Safvetî'den de üstat niteliğindeki edip ve sanatçıların eserlerini elden bırakmamasını ister. İsrarla ümmi dediği -ki halk şairlerini kast ediyor olabilir- şairlerin eserlerinden uzak durmasını tavsiye eder:

Selef âsârını elden bırakma
Amân ümmîler âsârına bakma (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Şâhî mahlasıyla şiirler yazan pek çok şair bulunduğuından beyitte kastedilen şairin kim olduğunu kestirmek zordur. Kanaatimizce XV. asırda yaşamış Farsça ve Çağatay Türkçesiyle şiirler yazmış olan Mes'ud Mîrzâ (Şâhî) olabilir (Bal 2014: 124). Rif'at Efendi, oğlundan şiir alanında tanınmış, üstat olarak kabul görmüş eski ve yeni şairleri takip etmesini, örnek almasını ister:

Gözet Şâhî ile Hâce Cihânı
Gerekmez sana lağviyât-ı Kânî (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Kânî'nin (1124-1206/1712-1792) nazmı pek güçlü değildir, nesir türündeki eserleri ilgi çekicidir. Hz. Muhammed'e yazdığı naatlar dışında nerdeyse bütün eserlerinde nükte, hiciv ve hezlden izler mevcuttur. Mürettep bir divanı, Letâif ve Hezliyât adlarıyla anılan, çeşitli mektup ve hikâyelerden oluşan nesir türünde eseri vardır (Kayaalp 2001: 24/306-307). Rif'at Efendi, oğlundan boş malayani sözlerden uzak durmasını öğütlerken bu alanda şöhreti olan Kânî'yi örnek almamasını ister.

Şiir alanında Üsküdarlı Râsim Efendi (ö.1270/1853-54) (Mehmed Süreyya?: 4/1351) ile Aynî'yi üstat tanımasını onların tarz ve üslubunu benimsemesini önerirken aynı zamanda bu isimleri takdir ettiğini de ortaya koymuş olur.

Bu fenlerde seni irşâda ya'nî
Yeter Râsim Efendi ile 'Aynî (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Şair, oğluna XVII. asrın hicviyeleri ve kasideleriyle ünlü Nef'î'yi (980-1044/1572?- 1635) (Akkuş 2006: 32/523-525) ve Nef'î ile muasır, Şeyhülislam, Abdî ve Vassâf mahlaslarıyla şiir yazan, divançe sahibi, ilmiyle öne çıkan ve 1075/1664-65'te yüz yaşını geçmiş olarak vefat eden, Eyüp Mezarlığı'nda metfun bulunan Vassâf'ı (Muallim Naci 2004: 104) örnek almasını önerir. Hicve karşı olan şairin Nef'î'yi örnek gösterirken üslubunu takdir ettiğini anlıyoruz. Buradan şairin kaba ve nefret uyandıracak hicvi tasvip etmediğini, ince ve nükteli eleştirilere açık olduğu sonucunu çıkarabiliriz.

Hemân âsârını anlara 'arz it
Birin Nef'î birin Vassâf farz it (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

On sekizinci asrın önemli simalarından Sümbülzade Vehbî de oğlu Lütfullah için nasihatname şeklinde yazdığı Lutfiyye adlı mesnevisinde;

Anı cem' eylemiş işte Vassâf
Tarz-ı i'câzda hakkü'l-insâf
Gerçi lâf-ı hüner eyler çokdur
Lîk Vassâf'ı bilür hiç yoktur (Beyzadeoğlu, 1997: 59)

Beyitteki ifadelerinde şair, şiir sanatında başarılı gördüğü, fakat kıymetinin bilinmediğini düşündüğü Vassâf'tan övgüyle söz eder.

Rif'at Efendi, 1263/1847 yılında vefat eden yine şairin çağdaşlarından Mehmed Râ'if (Mehmed Süreyya, ?: 4/1344) olduğunu düşündüğümüz şairi örnek gösterir.

Cenâb-ı hazret-i üstâd-ı Râ'if
Odur i'câza çün şartınca 'ârif (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Ebubekir Rif'at Efendi, özellikle üstat olarak gördüğü Râ'if'in arif olduğunu, nazik ve akıcı üslubu bulunduğunu belirtir. Şiirde Allah vergisi yeteneklere sahip, diğer şairlerden üstün yönüyle kendisine timsal teşkil edeceğini, yetişmesinde büyük katkıları olacağını, bu nedenle özellikle Râ'if'i taklit etmesini ister:

Anı taklîd it 'ârif olursun
İfâde yoluna vâkıf olursun
O yolda cümleye rüchânı vardır
Harîkü'l-'âde bir 'irfânı vardır
Nezâketde selâsetde eserde
Sözi teşbîh olunmaz hiç ferde
Kusûr itmez sana terbiyyet eyler
'Înâyet saçdır himmet eyler (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Rıza Safvetî Beğ, oğlu Su'ûd için yazdığı Mahlasnâmede; şirin ve güzel sözler söyleyen mükemmel bir şair olmasını ister, ancak bu şekilde büyük şairlerin eserleri gibi şiirinin meşhur olacağını ifade eder:

Bir mükemmel şâ'ir-i şîrîn-zebân ol öyle kim
Şi'rûn âsâr-ı selef-âsâ kazansun şöhreti
İsr-i ecdâdı bırakma yâd itdür nâmını
Böyledür insân olan âdemlerün mâhiyyeti" (Yıldırım, 2006: 186)

Cûdî, divan şiiri geleneğini ve bu geleneğe bağlı kalmayı önemsiyor, öğrencisi Neş’et için yazdığı Mahlasnâmede geçmişte yaşamış olan büyük şairleri izlemesini, onları örnek alarak tarzını oluşturmasını salık veriyor:

Gayret-i tıynetî darb et eser-i eslâfa
Mahlas-ı ma‘rifetin ola cihânda Neş’et (Fatin Davud 1271: 50)

Mahlasnâme yazarları, divan şiiri geleneğine bağlı kalmayı, bu geleneğe mensup usta şairlerin açtıkları yolda ilerlemeyi, geliştirdikleri tarz ve üsluplardan yararlanmayı önemsiyor; genç şairlere de onların takipçileri olmalarını tavsiye ediyorlar.

2.4. Hiciv, Hezeliyyat ve Boş Sözdten Uzak Durma

Hiciv, hezeliyyat ve boş sözler, bu tür söyleyişleri ele alan şiirler Mahlasnâme yazarlarınca uygun bulunmaz. Şiirlerinde bu tür ifadelerden uzak durmaları ifade edilir. Zira hiciv ve hezeliyyat, sözün değerini düşürür, hiciv ve hezeliyyat tarzında eserler veren şairler sanatkâr kıymetlerini yitirir. Bu nedenle genç şairler; hiciv, hezeliyyat ve boş, anlamsız sözlerden uzak durmaları konusunda uyarılır.

El-hazer zerre kadar alma lisâna hicvi
Sakın ey nûr-ı basar çeşm-i dili kör eyler (Oğraş, 1991: 73)

Neş’et, göz nuru olarak nitelediği genç şair Mehmed Pertev’i hicivden uzak durması hususunda ikaz eder. Zira şaire göre hiciv gönül gözünü kör eder. Gönül gözü kör olan hissedemez, duygu olmadan da şiir olmaz.

Hazer kıl el-hazer hezl ü hecâdan
Gurûr u iddi‘âdan i‘tinâdan (Divan-ı Rif‘at 1254: 49)

Hezl, “eğlence, alay, şaka, lâtife”; “edebî anlamda ise meşhur ve yaygın bir nazımın vezni ve kafiyesi taklit edilmek suretiyle latife tarzında nazım yazmak; bu tarzda yazılan nazım” anlamında; **Hecâ/Hicâ** ise “nesir veya nazım yoluyla yerme, hicvetme” manasında poetik kavramlardır (Devellioğlu 2002: 352, 361). Kırımlı Rif‘at Efendi, hezeliyyat ve hiciv tarzındaki ifadelerden, bunun yanında gururlu davranmaktan, iddialı tavırdan oğlunu sakındırır. Gurur ve kibir, hele hele başkasını hor görme, aşağılama dinen ve ahlaken de men edilen davranışlardır. Toplum da bu tür davranışları tasvip etmez. Dolayısıyla toplumların seçkin, münevver kesimini oluşturan; bazen de toplumlara kanaat önderliği rolü üstlenmiş şairlere bu davranışlar hiç yakışmaz.

Yukarıda da örnek olarak verdiğimiz beyitte şair, şair namzedi oğluna lağviyattan sakınması yönünde öğüt verir:

Gözet Şâhî ile Hâce Cihânı
Gerekmez sana lağviyât-ı Kânî (Divan-ı Rif‘at 1254: 49)

Şair, kişinin izzet ve itibarını yok eden mizahtan özellikle uzak durulması yanlısıdır, oğluna da bunu salık verir:

Mizâha eyleme tab‘in imâle
Kişinin ‘izzetin eyler izâle (Divan-ı Rif‘at 1254: 49)

Cenâb Efendi için yazılan Mahlasnâmeden alınan beyitte genç şair, mizah, hiciv, hezeliyyat ve sefahatten kaçınma konusunda ısrarla uyarılıyor:

Olma çirk-âb-ı mizâh u hicv ile kende-dehen
İdegör hezl ü sefâhatdan be-gâyet ictinâb (Oğraş 1991: 122)

Beyitte Hâtif Efendi'den fikrini hiciv ile gölge oyunu hâline getirmemesini, lüzumsuz yere halkın karşısında gülünç duruma düşmemesini ve tartışmacı bir kişi olarak görünmemesini istiyor:

Fikrün itme hecv ile bâzîçe-i zıll-ı hayâl
Ma'reke-ârâ vü mudhik olma halka bî-direm (Oğraş 1991: 120)

Hoca Neş'et'in Osman Efendi'ye Sıddık mahlasını vermek için yazdığı Mahlasnâmeden alınan beyitlerde şair; kötü düşünceli olmaması hususunda tembihlediği genç şairi hiciv ve mizahtan sakındırır:

El-hazer hicv ü mizâh ile bed-endîş olma
Pend-i pîrâne sana çün bu verâ-yı hoş-hisâl (Oğraş 1991: 121)

Aşağıya örnek olarak aldığımız beyitte Neş'et, Şehîd Efendi'ye dedikodu ile ömrünü geçirmemesini salık verir:

Sarf eyleme 'ömri kîl ü kâle
Sa'y eyle yemîn-i hasb-i hâle (Oğraş 1991: 70)

Rif'at Efendi, kalem ucuna takılan veya sayfa üzerindeki bir kıl yazıyı berbat eder. Bunun gibi yazım, ifade ve manada yapılacak en ufak bir hata da sözü kusurlu duruma düşürür, şiirin kıymetini yitirmesine sebep olur. Bu nedenle oğlu genç şairi bu tür hatalara düşmemek için dikkat etmesi konusunda uyarır:

Kalem bir kıl yapışsa lâl olur bil
İder kılca galat güftârı ta'lîl (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Haşv, “yazı ve konuşmada gereksiz yere kullanılan doldurma niteliğindeki kelime ya da sözler”dir. **Galat**, kelime anlamı olarak “hata, yanlış, sehv; hatalı, kusurlu” manalarına gelir. Özellikle Arapça ve Farsçadan dilimize girmiş kelimelerin yanlış yerde ve anlamda kullanılmasını ifade eder. **Münakkah** kelimesi, “ayıklanmış, soyulmuş, temizlenmiş; boş, anlamsız ve doldurma tarafı olmayan, haşivsiz sözler”i tavsif eder (<http://www.lugatim.com/s/MÜNAKKAH>; <http://www.lugatim.com/s/HAŞİV-HAŞV>; <http://www.lugatim.com/s/GALAT>; 01.08.2021). Şair Rif'at Efendi, oğluna lüzumsuz sözden, hatalı ve yersiz kelime kullanımından kaçınarak kusursuz şiir yazmasını öğütüyor.

Hazer kıl el-hazer haşv ü galatdan
Münakkah eyle âsârın sakatdan (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Beyaz bir yazı sayfasının üzerindeki tozlar, mürekkebi dağıtarak kalemin kötü ve pürüzlü yazı yazmasına sebep olur. Cilalı bir yüzey üzerinde bulunan tozların elle dokunulduğunda fark edilmesi gibi gereksiz, yersiz ve anlama uygun olmayan kelime ya da sözlerin kullanımı da şiirdeki manayı bozar, estetik özelliğini yok eder. Şiiri bir bakıma resim, nakış veya bir müzik bestesi olarak düşünecek olursak; resim ya da nakıştaki hatalı bir çizginin, uyum içinde kullanılmamış veya dağılmış renklerin göze nahoş gelmesi, eserin değerini yok etmesi gibi ifadedeki hatalar da şiire değerini kaybettirir.

2.5. Özgün Eserler Verme ve Taklitten Kaçınma

İntihal, günümüzde de önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır. Bir nevi bilgi, fikir hırsızlığı sayılabilecek bu olumsuz davranışın önüne geçmek için kanunlar çıkarılmakta hukukî düzenlemeler yapılmaktadır. Ancak geçmişte konunun hukukî alt yapısından söz edemeyiz. Mahlasnâmelerdeki ifadelerden anlaşıldığına göre konu tamamen etik anlayışla kontrol edilmeye çalışılmıştır. Mahlasnâme şairleri başka şairin şiirinin sahiplenilmesini, ya da –

nazîreler hariç- benzerinin yazılmasını uygun görmemişler; şair adaylarına taklitten kaçınarak özgün ve benzersiz eserler meydana getirme hususunda gayret etmelerini öğütlemişlerdir.

Hoca Neş'et, aşağıdaki beyitte Şehîd Efendi'ye yeni eserler meydana getirmesini tavsiye eder:

Bir nev eser it ki âhir-i kâr
Ger kâr ola yâd-ı hayr der-kâr (Oğraş 1991: 71)

Aşağıda zikredilen beyitlerde şair, açılmamış, denenmemiş yollara; kullanılmamış tarz ve üsluplara yönelmesini ister. Yeteneklerini gösterme yönünde çabalamasını; ifadede ve hayal unsurunu kullanmada yeni icatlar ihdas etmesini ve hikmetli, anlamlı aynı zamanda faydalı şeyler söyleme hususunda gayret etmesini önerir:

Reh-i nâ-refte aç îcâda sa'y it
Nükûd-ı mâyeni îrâda sa'y it
Yerince sarf idüp emsâl-i sâ'ir
Getür kân-ı ma'ârifden cevâhir (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Şiirde kendine haslık önemlidir, şairi rekabet içinde olduğu diğer şairlerden başarılı ve kıymetli kılan da özgünlüktür. Rif'at Efendi, oğluna taklitten uzak durmasını, kendi tarzını ve üslubunu geliştirerek sanatında üretken olmasını tavsiye eder:

Sakın taklîd-i sarfa olma kâni'
Olagör san'atında sen de sâni' (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Şair, sanat değeri olan eserler meydana getirdiği takdirde başka şairlerin gıpta edeceğini, şiirlerinden alıntılar yapma hevesine gireceklerini ifade eder. Oğlundan bu yola tevessül etmemesini bekler. Böylece oğlunu, diğer şairlerin eserlerinden hırsızlık olarak değerlendirdiği alıntı yapma hususunda uyarır:

Sözinden fıkra düzd olsun emâsil
Amân il mâlına sen olma mâ'il (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

(Akranın olan şairler senin şiirinden fıkralar, bölümler alsınlar; diğer şairleri taklit bir yana dursun, sakın sen başkalarının yazdıklarına, söylediklerine meyletme.)

Taklit, sanatçının değerini düşüren önemli hatalardan biridir. Bu yüzden şair, açık ve belirgin taklitten uzak durulması gerektiğini düşünür. Usta bir şairden, yani üstattan etkilenmek doğaldır, onun etkisiyle şiirine renk katmak mümkündür; ancak doğrudan doğruya taklit etmek, hatta böyle bir intiba oluşturmak şairin sanatını değersizleştirir.

Karîha, “kendiliğinden doğan fikir; düşünüp kendiliğinden bir fikir ortaya koyabilme hassası, düşünce kuvveti” anlamlarına gelir (<http://lugatim.com/s/KARÎHA>, 18.08.2021). Şair, işin kolayına kaçıp başkasından alıntılar yapmak ya da başkalarını taklit etmek yerine yeteneklerini harekete geçirme, düşünme hassasını kullanma konusunda gayret sarf etmesi gerektiği düşünülmektedir:

Heves-kâr olma taklîd-i sarîha
Ko varsun zahmeti çeksün karîha (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Günümüzde hem hukukî hem de etik problemlere neden olan intihal, o dönemde de etik açıdan uygun görülmemiştir. Sadece intihal değil başkalarını taklit de hoş görülmemiştir. Usta şairler de şiire yeni başlayan ve bu alanda gelecek vadeden şairlere bu yönde tavsiyelerde bulunmuş, taklitten ve diğer şairlerin eserlerini sahiplenmekten sakınmalarını öğütlemişlerdir.

2.6. Süslü ve Sanatlı Söz Söyleme

Şiir, sözlüklerde; “duygu ve heyecanları, güzellikleri, seslerin uyumundan ve ahenginden faydalanarak etkili bir şekilde anlatma sanatı; gönle ve hayâle hitap eden, insanda güzellik duygusu ve heyecan uyandıran şey (<http://lugatim.com/s/ŞİİR-ŞİR> (18.08.2021)); edebî değeri olan nazımlı ve kâfiyeli söz” (Develioğlu 2002: 999) şeklinde tanımlanır. Dolayısıyla şairler şiirde estetik kaygısı taşırlar, sözlerinin şekilce ve anlamca sıradanlıktan uzak olmasına çaba gösterirler.

Aşağıdaki beyitlerde Ebubekir Rif‘at Efendi;

Gehī ebyāt-ı Şīrīn eyle īrād

Bu yolda dağ del mānend-i Ferhād

Sözi tezyīn kıl mānend-i Leylā

İde ma‘naları Mecnūnı şeydā (Divan-ı Rif‘at 1254: 48)

İyi bir şair olma yolunda olan oğlundan okuyanın ve dinleyenin hoşuna gidecek şirin beyitler söylemesini bekler. Bu konuda Ferhat gibi gönlünden geçenleri ifade etmede önüne dağ gibi dikilmiş engelleri yıkarak yollar açmasını ve mana ırmağını gürül gürül akıtmasını umar. Şaire göre söz, Leyla gibi göz alıcı bir süse sahip olmalıdır, öyle ki bu tarzda söylenen şiirlerdeki mana Mecnun’u çılgin bir aşığa çevirecektir.

Hoca Neş‘et, Mîr Şerîf Nâ-yâb’a renkli ve süslü sözlerin yeni ifadeler, yeni manalar için elbise örtü olacağını; bu nedenle süslü ve renkli ifadeler kullanmasını, ancak sonradan utanacağı sözler söylemekten kaçınmasını tavsiye ediyor:

Lafz-ı rengīndür ebkâr-ı ma‘ânîye nikâb

Söyleme ol sözi kim eyleyesin sonra hicâb (Yıldırım 2006: 181)

Hanîf Efendi’ye yaptığı tavsiyede ise sözünün bal gibi gönül kırgınlıklarına merhem olmasını, ağza saf ve temizliği ile tat vermesini söylüyor.

Sözün olsun hemîşe şehd-i sâfi

Dehâna nûş merhem zahma vâfi (Oğraş 1991: 62)

Şiir, duygulara hitap etmesi ve estetik kaygı taşıması gibi yönlerden günlük ifadelerden ve didaktik metinlerden farklılık gösterir. Şiir, aynı zamanda çağrışımlar yoluyla az sözle çok şey anlatma sanatıdır. Bu nedenlerle usta şairler, şair namzetlerinden şiirlerinde söz ve mana sanatlarını ve estetik özellikleri öne çıkarmalarını isterler.

2.7. Naat-ı Nebevî Yazmaya Teşvik

Anadolu’da yaşayan Türk toplumunda peygambere duyulan sevgi ve bu sevginin ifade edilmesi önemlidir. Edebiyatımızda özellikle Süleyman Çelebi’nin Vesiletü’n-Necât adlı mesnevi türündeki mevlidinin zirvesini oluşturduğu mevlid yazma geleneği, peygamber sevgisini göstermesi bakımından önemlidir. Bunun yanında neredeyse bütün şair divanlarında tevhid ve münacatlardan sonra peygamber sevgisinin ifade edildiği naat türündeki manzumelerin yer alması da bu sevginin alametlerinden kabul edilebilir. Mahlasnâmelerde özellikle Hoca Neş‘et’in yazdığı eserlerde genç şairlerin Naat-ı Nebevî yazma hususunda teşvik edildiklerini görüyoruz.

Hoca Neş‘et, Şehîd Efendi’ye naat yazması konusunda gayret etmesini söylüyor:

Na‘t-ı Nebevîye eyle himmet

Maksûd budur çü eyle gayret” (Oğraş 1991: 71)

Yine Hoca Neş'et, Burhan Efendi için yazdığı Mahlasnâmede naat yazdığı takdirde dünyada izzet bulacağını hatırlatıyor:

Na't-ı şeh-i kevne sarf-ı kudret
Eyle bulasın cihânda 'izzet (Yıldırım 2006: 149)

Hoca Neş'et, Osman Efendi'ye Sıddık mahlasını verdiği manzumede şiirini, peygambere yazacağı naatların nuruyla nurlandırmasını; Kâbe gibi tevhidin sembolü olması gereken şiirini puthaneye çevirmemesini öneriyor:

Nûr-ı na't-ı Nebevî ile münevver eyle
Ka'beyi eyleme beytü's-sanem-i vehm ü hayâl(Oğraş 1991: 121)

Hâtif Efendi'ye yazdığı eserde Hoca Neş'et, peygamberi anlatmayı şiar edinmesini, kimseden değil, sadece Allah'tan lütuf ve ihsan beklemesini söylüyor:

Şâh-ı kevneyn vasfını ser-mâye-i devlet idüp
Dergeh-i Hakdan ümîd it lutf u ihsân u kerem (Oğraş 1991: 120)

Şeyhülislam Yahyâ, Ali Rızâ adlı genç şaire mahlas verirken peygamberi, ashabını, Hz.Ali'yi ve ailesini övme gayreti içerisinde olmasını tavsiye ediyor:

Medh eyle habîb-i Mustafâ'yı
Ashâbını âl-i Murtazâ'yı (Kavruk ?: 498)

Şairler, genç şairleri peygamber sevgisinin ifadesi gördükleri naat yazma yönünde teşvik ediyorlar; bu sayede hem eserlerinin hem de kişiliklerinin itibar kazanacağını belirtiyorlar.

2.8. Diğer Konular

Ele aldığımız başlıklar yanında Mahlasnâme şairleri genç şairlere değişik öğütlerde de bulunmuşlardır. Beyit sayısı fazla olmayan öğütleri genel bir başlık altında topladık.

Rıza Safvetî Bey, oğlu Su'ûd için yazdığı Mahlasnâmede sadece şiire yönelmemesini, yalnızca şiirle meşgul olmamasını; ilimle süslediği eserlerinde mükemmelliği önemsemesini salık veriyor:

Yalnız eş'âra hasr itme sakın evkâtunı
Eyle tahsîl-i kemâlâta hemîşe rağbeti (Yıldırım 2006: 186)

Hoca Neş'et, Şehîd Efendi'ye, tek başına kahramanca savaşı bir süvari gibi sanatını icrada cesur olmasını, kendisini büyük başarılarla ulaştıracak yollar aramasını söylüyor:

Merdâne süvâr-ı yekke-tâz ol
Şeh-râh-ı reh-i şehâna yol bul (Oğraş 1991: 71)

Neş'et, Mîr Şerîf Nâ-yâb'a Seyyid Pertev mahlası takdir ederken sonunda utanacağı söz söylemekten kaçınmasını ifade ediyor:

Lafz-ı rengîndür ebkâr-ı ma'ânîye nikâb
Söyleme ol sözi kim eylesesin sonra hicâb (Yıldırım 2006: 181)

Rif'at Efendi ise oğlundan kalemini gereksiz yere serbest bırakmamasını veya kısmamasını ister. Acemi bir binici gibi atın gemini lüzumsuz bir şekilde çekip bırakmak atın huysuzlanmasına ve istenildiği gibi hareket etmesine yol açar. Duygu ve düşüncelerin tercümanı olan kalem de böyledir. Yersiz müdahaleler ifade kabiliyetini zorlar, anlatımdaki akışı bozar. Bu yüzden şair, şiirde veya nesirde akıcı ve pürüzsüz bir ifade elde edebilmek için

hislerin ve düşüncelerin dolayısıyla bunlara tercüman olan kalemin içten geldiği gibi serbest, doğal akışına bırakılması gerektiğini düşünür:

Kanâ'at itme kilki nesre kasra

Yürisün su gibi manzûm u nesre (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Siyak, şiir ve nesirde sözün “akış şekli, ifade tarzı”, sözde “şekil, biçim, tarz, üslûp” anlamlarına gelir (Devellioğlu 2002: 959). Rif'at Efendi, farklı tarzlar, üsluplar denenmesinden ve kullanılmasından yanadır; sözü tek bir ifade tarzına hasretmenin doğru olmayacağı kanaatindedir. Bu yolda yani değişik anlatım yolları deneme hususunda gayret etmesi gerektiğini öğütler:

Sözünü bir siyâka itme mahsus

Kusûr-ı himmet ile olma menkûs (Divan-ı Rif'at 1254: 48)

Anlam ile lafzın uyum içerisinde olması, sağlam ve anlaşılır ifadelerin ortaya çıkmasını sağlar:

Tezevvüc ide elfâz ü me'ânî

Tevellüd ide tâ lutf-i me'ânî (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

İğlâk, “kapama, örtme, kilitleme; sözü karışık, kapalı ve anlaşılmaz şekilde söyleme, sözün muğlak olması” (Devellioğlu 2002:413); **Ta'kîd** ise “dügümlenme, düğümlenme; ibâreyi lafız veya anlam bakımından anlaşılmaz şekilde düzenleme” manalarını ihtiva eder (Devellioğlu 2002: 1026). Dolayısıyla Rif'at Efendi oğlundan anlaşılması zor, karışık, manası kapalı ifadelerden kaçınmasını; sözün cevher olduğunu hatırlatarak boş yere de saçmamasını ister:

Sakın iğlâk ile ta'kîde kaçma

Güherdir söz gereksiz yerde saçma (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

İfadede anlaşılmayı zorlaştıran diğer bir durum da sözün arka arkaya sıralanıp halkalar halinde dizilmesidir. Anlatım uzadıkça manada kopuklukların ortaya çıkması bir ihtimaldir. Bu nedenle ifadeyi ve sözün bölümlerini fazla uzatmamak gerekir:

Müselsel itme itnâbın tınâbın

Uzatma pek makâlın fasl u bâbın (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Söz ağızdan çıkar, lakin duygu ve düşünce kontrolünde olmalıdır. Akıl, dimağ, estetik kaygı ve anlayış süzgecinden geçmelidir. Eğer böyle olursa sanatçı kelam, söz ülkesinin efendisi olur. Aksi halde içgüdüsel bir tarz, ipe sapa gelmez bir sürü lafın sarfına sebep olur ki bu da sanat olmaz:

Kalem mazbût olup olsa gulâmın

Olur memlûk-ı mahkûmun kelâmın

Yüri mâkal-ı(?) dil sana besdir

Kalem tuğyânı bîhûde hevesdir (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Şair, kalemi bir ata benzetir. Atı kontrol etmek için dizgin kullanılır. Dizginleri bırakılırsa at sizin kontrolünüzden çıkar, kendi başına koşar. Dizginleri amaca göre ve yerinde çekilir ya da gevşetilirse at da amaçladığımız hedefe doğru bizi götürür. Kalem de her zaman şairin kontrolünde olmalı, yeteneklerinin, hislerinin ve düşüncelerinin ifade aracı olan kalemin bir muvazene içerisinde hareket etmesi gerekir. Zira cevher gibi kıymetli olan söz, gereksiz yere sarf edilmiş olur. Umulan netice alınamaz, estetik ve öğreticilik bakımından kimseye bir fayda sağlamaz:

'Înân-ı hâmeyi pek itme ıtlak

Güherdir söz gereksiz itme infâk (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Rif'at Efendi, şiirin genel kabul görmüş anlayış çerçevesinde olması gerektiği fikrindedir. İfadelerin toplumun genelin kabulünü gözeterek seçilmesi gerektiğini; aksi halde kabul görmeyen eserlerden fayda beklenemeyecektir. Bu düşüncelerden hareketle şairin meydana getirilecek eserlerin toplumun istifadesine dönük olması gerektiği anlayışını benimsediğini düşünebiliriz:

Kabûl-ı 'âme isterler ifâde

Kabûlsüz kimse itmez istifâde (Divan-ı Rif'at 1254: 49)

Genel hatlarıyla konuyu toparlayacak olursak; usta şairler genç şairlere yalnızca şiirle meşgul olmamalarını, nesir türünde de eserler vermelerini tavsiye ederler. Bir savaşçı gibi sanatını icrada cesur olmaları, kendilerini büyük başarılarla ulaştırarak yollar aramaları yönünde yol gösterirler.

Üstatlara göre şiirde sözler ölçülü ve kontrollü sarf edilmeli, sonunda mahcup olunacak söz söylemekten kaçınılmalı; şiirde veya nesirde akıcı ve pürüzsüz bir ifade elde edebilmek için hisler ve düşünceler, dolayısıyla bunlara tercüman olan kalem içten geldiği gibi doğal akışına bırakılmalı.

Anlaşılması zor, karışık, muğlak ifadelerden kaçınmak; söz bir cevherdir, boş yere de saçmamak gerekir.

İfadenin ve sözün bölümlerini fazla uzatmamalı; zira anlatım uzadıkça manada kopuklukların ortaya çıkması muhtemeldir.

Söz ağızdan çıkar, lakin duygu ve düşünce kontrolünde çıkmalıdır. Akıl, mantık, estetik kaygı ve anlayış süzgecinden geçmelidir.

Şiir sanatında anlatılanlar genel kabul görmüş anlayış çerçevesinde olmalı, ifadeler toplumun genel kabulünü gözeterek seçilmelidir.

3. Sonuç

Klasik Türk edebiyatı geleneğinde şairlerin yetişmesinde usta-çırak ilişkisi önemlidir. Usta şairler genç şairlerin yetişmesinde, şiir geleneğinin devam etmesinde katkı sunmuşlardır. Başka bir deyişle yeni şairlerin yetişmesinde usta şairlerin emeği vardır. Doğal olarak genç şairlerin mahlas seçiminde veya genç şairlere mahlas verilmesinde bu emeklerinden dolayı usta şairler için bir hak doğmuştur. Zaten Türk toplumu geleneğinde halk arasında saygınlığı olan kişilerin çocuklara isim vermeleri de yaygın bir âdettir.

Halk arasında, adının manasına uygun karakter özellikleri göstermek anlamı taşıyan "İsmiyle müsemma olmak" tabiri yaygındır. Dolayısıyla halkımız çocuklarına ad verirken nasıl bir karakterde kişi olmalarını düşünüyorlarsa, kimi zaman manaca ona uygun isimler seçerler. Mahlasnâme yazarları da bu durumu göz önünde bulundurarak yetişmekte olan şairlere mahlas seçerken mana olarak yönlendirici olmasına özen gösterirler. Zira şairler kullandıkları mahlaslarla tanınır, bilinir ve şöhret bulurlar. Kullanılan mahlasın mümtaz eserlerin meydana getirilmesinde etkisi olduğunu düşünürsek, anlamca ve edebî özellikleri yönüyle kötü olarak addedilecek mahlas, başarılı ve güzel tertip edilmiş bir eserin başarısını gölgeleyebilir.

Usta şair tarafından mahlas verilmesi ve bu maksatla Mahlasnâme yazılması, genç şairlere değer katar, usta bir şair tarafından veya şair için saygınlığı olan biri tarafından şiirinin takdir

edilmesi, şairin sanatı için bir referans niteliği taşır. Daha da önemlisi Mahlasnâme genç şairin bu sanatı icrası için icazet mahiyetindedir.

Mahlasnâme yazarları divan şiiri geleneğine bağlı kalmayı, bu geleneğe mensup usta şairlerin açtıkları yolda ilerlemeyi, geliştirdikleri tarz ve üsluplardan yararlanmayı önemsiyor, genç şairlere de onların takipçileri olmalarını tavsiye ediyorlar. Böylece şiir geleneği, sanat anlayışı gelecek kuşaklara aktarılıyor. Divan şiiri geleneğinin uzun soluklu bir edebî anlayış ve zevk olarak varlığını sürdürmesinde, usta şairlerin gözetiminde gelişmesinin etkisi düşünülebilir.

Mahlasnâmelerde yeni yetişen şairlerden şiirdeki ifadelerinin sağlam, güçlü, sanatlı olması istenir. Söz cevher olarak düşünülür, lüzumsuz olarak sarf edilememesi önerilir. Bu nedenle gereksiz, anlamsız ve boş sözden kaçınmaları öğütlenir. Usta şairler bilgi ve kültür bakımından donanımlı olmayı önemserler; genç şairlere de ilim ve kültür bakımından kendilerini geliştirmeleri tavsiye edilir. Bilgi, fikir ve anlayış hırsızlığı olarak addedeceğimiz intihal günümüzde de önemli bir etik ihlali olarak kabul edilir. Mahlasnâme yazarları genç şairleri taklitten ve başkalarının ifadelerini, sözlerini tekrarlamaktan uzak durmaları hususunda ikaz ederler. Onlardan özgün, kendine has ifadeler kullanmalarını isterler.

Mahlasnâmeler, Mahlasnâme yazarının ve yazıldığı dönemin şiir ve sanat anlayışını yansıtmaları bakımından önemli belgelerdir. Edebiyatımızda çok yaygın olmasa da Mahlasnâme yazarlığı bu açıdan ehemmiyet arz eder.

Kaynakça

- Akkuş, Metin (2006); “Nef’î”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.32, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kenan Akyüz ve diğerleri (1990) (Haz.), Fuzûlî, Divan, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Bal, Sema (2014), “Şâhî (Mes’ud Mîrzâ) ve Çağatayca Divanının Dil Özelliklerine Dair”, III. Türkiye Lisansüstü Çalışmaları Kongresi - Bildiriler Kitabı IV, s.123-130.
- Beyzâdeoğlu, Süreyya Ali (1997) (Haz.), Sümbülzâde Vehbî-Lutfiyye, İstanbul: Bedir Yayınevi.
- Devellioğlu, Ferit (2002), Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat, (Haz. Aydın Sami Güneyçal), Ankara: Aydın Kitabevi.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş‘as b. İshâk es-Sicistânî el-Ezdî, (?) (275/889), Sünen-i Ebî Dâvud, I-IV, (thk. Muhammed Muhyiddîn Abdülhamîd), el- Beyrût: Mektebetü'l-Asriyye.
- el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Cu‘fi (2001) (256/870), Sahîhu'l-Buhârî, I-IX, (thk. Muhammed Züheyr b. Nasır), y.y., Dâru Tavkîn-Necât.
- et-Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa (1975) (279/892), el-Câmi‘, I-V, (thk. Ahmed Muhammed Şakir), Mısır: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî.
- Fatin Davud (2017), Hâtimetü'l-Eş‘âr, (Haz. Ömer Çifçi), Ankara: T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3218 Kültür Eserleri 469 (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/55976,fatin-tezkiresi-pdf.pdf?0>, (31.08.2021).

- Genç, İlhan (2006), “Mahlâsnâme ve Kaside İlişkisi Üzerine Bir Mukayese”, Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi / Journal of Turkish World Studies, Cilt: VI, S.: 2, s.: 317-331, İzmir.
- Kavruk, Hasan (?) (Haz.), Şeyhülislam Yahyâ Dîvânı, Ankara: T. C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü 3147 Kültür Eserleri 430 (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/10655,seyhulislamyahyadivanihasankavrukpdf.pdf?0>, (26.08.2021).
- Kayaalp, İsa (2001); “Kânî”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.24, İstanbul: TDV Yayınları.
- Kubbealtı Lugatı; <http://lugatim.com/s/>
- Macit, Muhsin (2017) (Haz.), Nedîm Dîvânı, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları. (<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/56214,nedim-divanipdf.pdf?0> (18.08.2021)
- Mehmet Süreyya (1996), Sicill-i Osmanî, (Haz. Nuri Akbayer, Eski Yazıdan Aktaran: Seyit Ali Kahraman), Cilt 4,5, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları 30.
- Muallim Naci (2004), Osmanlı Şairleri, İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc (?) (261/874), Sahîhu Müslim, I-V, (thk. Muhammed Fuâd Abdulbâki), Beyrût: Dâru't-Türâsi'l-Arabî.
- Oğraş, Rıza (1991) (Haz.), Hoca Neş'et Divanı, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi.
- Pala, İskender (2004), Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü, Ankara: Kapı Yay.
- Rif'at Efendi (H:1254/M:1838), Münşeat ve Divan, Kahire: Bulak Matbaası, (Milli Kütüphane 06 Mil EHTA 1231).
- Tahirül Mevlevi (1973), Edebiyat Lügati, (Yayına Hazırlayan: Kemal Edip Kürkçüoğlu), İstanbul: Enderun Kitapevi.
- Tülücü, Süleyman (2003), “Lebîd b. Rebîa”, TDV İslam Ansiklopedisi, C.27, İstanbul: TDV Yayınları.
- Uzun, Adnan (2015) (Haz.), Kıımlı Bir Şair Ebubekir Rif'at Efendi, Almanya: Türkiye Alim Kitapları, Saarbrücken.
- Yıldırım, Ali (2006), Divan Edebiyatında Mahlas ve Mahlasnâmeler, Ankara: Akçağ Yayınları.